

Гривина В. С.,
аспірант кафедри зарубіжної літератури
і класическої філології філологічного факультета
Харьківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ТРАНСГРЕССИЯ И КОНТРАКУЛЬТУРА В АМЕРИКАНСКОМ РОМАНЕ 1960-90-Х ГОДОВ (У. БЕРРОУЗ, Ч. ПАЛАНИК)

Аннотация. Автор статьи анализирует историю возникновения понятий контркультурной и трансгрессивной литературы в традиции авангардных писателей США 1960-1990х годов. В статье мы попытаемся найти различие между контркультурой и трансгрессией, определить, какой из этих терминов более уместен в современном литературоведческом исследовании, и почему. Исследование проводится на материале таких литературных явлений, как поколение Бит, киберпанк, поколение Икс, а также теоретических на работах Ж.Батая и Т.Розака.

Ключевые слова: трансгрессивная литература, контркультура, битники, поколение Икс, внутренний опыт, предел.

Цель данной работы – определить, что такое трансгрессивная литература, и может ли трансгрессия как жест, который, по словам Мишеля Фуко, обращён на предел, объяснить потребность читателя в пугающей, «невоспитанной», и часто запрещённой литературе [1, с. 123]. В **задачи** работы входит, **во-первых**, сравнить историю создания терминов «трансгрессия», «контркультура» и «трансгрессивная литература»; **во-вторых**, определить их различие посредством сравнительного анализа. Для рассмотрения **первого** вопроса воспользуемся работой Теодора Розака «The Making of Counterculture», для **второго** – трансгрессивной теорией Жоржа Батая. Обе вопроса рассматриваются на материале американских авторов второй половины XX века, которые известны в литературоведении и как контркультурные, и как трансгрессивные: Уильям Берроуз и Чак Паланик, ранние тексты которых лежат в основе нашего диссертационного исследования. Сопоставление понятий трансгрессивной и контркультурной литературы – **новое** поле для исследований. Среди украинских и русских литературоведов были отдельные попытки рассмотреть с точки зрения контркультуры У.Берроуза (Гречуха Л.О. [3]) и Ч. Паланика (Игнатов К.Ю. [4]). В англоязычном литературоведении есть работы о трансгрессивной эстетике Берроуза (Murphy T [14]) и Паланика (Folio J. [10]), отдельно о контркультуре 1960-х (Zimmerman N.[17], Kurtz S. [12]) и 1990-х годов (Malrwitz R. [13]). Сопоставительный анализ понятий ранее не проводился.

Характерная особенность термина «контркультура» заключается в том, что он обозначает не текст, а представления о тексте, писателе и его аудитории. Термин «контркультуры» распространился в масс-медиа. Классические исследования контркультурных явлений, как правило, написаны социологами: Шилой Уайтли, Теодором Розаком,

Энди Беннетом и др [17, с. 165]. В 1969 году в работе «The Making of Counter Culture» Теодор Розак ввёл термин контркультуры с тем, чтобы описать характерное для 1960-х явление молодёжных протестных движений. Розаку было 36, и он рассматривал явление с точки зрения старшего поколения, то есть извне. Его определение несёт политический оттенок: «[Контркультура – это] дихотомия между поколениями в технократическом обществе» [15, с. 12]. Розак обвиняет развитие технологий в том, что новому поколению нечем себя занять. Национальные газеты Тайм, Трибьюн, Лайф, читателями которых является старшее поколение, перенимают контркультуру, чтобы показать родителям чуждость протестной идеологии детей. Контркультура становится оружием масс-медиа. В прессе 1960-х она заменяет другое медийное понятие «битник» (beaten – «избитое, траченное поколение»). Под понятие «битника» подвели всех писателей 1950-х, которые «оставили университеты» [2, с. 291]. В 1960-х студентов-отказников (drop-outs) называли представителями контркультуры. Постепенно термины смешиваются. В 1969 году в статье Тайм журналист подводит и битников, и хиппи под определение контркультуры [2, с. 354]. Многие хиппи действительно увлекались писателями поколения Бит, однако их нельзя назвать общим явлением. К концу 1960-х вдохновители бита Керуак, Гинзберг, Корсо разошлись эстетических позициях, Берроуз отошёл от «Голого завтрака» и экспериментов с разрезками, и занялся авангардным кино в Лондоне. После того, как журнал «Эсквайр» пригласил его совместно с Баллардом поучаствовать демонстрации в Сан-Франциско, Берроуз дал саркастический отчёт о событии. Он старался избежать какого-либо названия, до конца жизни просил журналистов избегать ярлыков «битника» или «дедушки панка» [11, с. 240]. Медиа подводили под контркультуру неоднородные явления, которые совпадали в том, что были чужды основной аудитории газет и журналов 30+. В структуре слова, в приставке «контр», т.е. «против», заключается политический смысл этого термина. Согласно классическому определению Карла Шмидта, «политическое есть различие между другом и врагом» [8, с. 36], а контркультурой СМИ обозначают раздел искусства или литературы, далёкий от читательской аудитории конкретного издания.

С позиции историка литературы называемые Розаком движения, такие как битники или хиппи, занимают не оппозиционное место «контра», а главную роль в культуре 1960-х годов. В исследованиях, посвящённых этому времени, они стоят на первом месте, не образуя никакого противостояния с другими культурными явлениями своего времени. Пример: Надя Циммерман в книге «Калей-

доскоп контркультури» («Counterculture caleidoscope») [17] описує те ж літературне пласти, що і Стенлі Куртс в статті «Культура і цінності 1960-х років» [12]. Контркультура і була культурою 1960-х. Жак Дерріда говорить, що в опозиції pro/contra друга частина (в нашому випадку контркультура), як правило, сумнівна, в той час як перша (культура) і взагалі відсутня [12].

Задуманий як політичний, термін «контркультура» піддається найбільш повному вивченню в роботах о рецептивної естетиці, т.е. о враженні, яке текст виробляє на читача. Такі роботи стосуються до соціології, і будь-якої літературознавчої роботи, присвяченої контркультурі, неминуче повинні працювати в пограничній до соціології області. У літературознавстві немає власних інструментів для вивчення контркультури. Дослідникам літературного тексту, які не займаються рецептивною естетикою, потрібно таке поняття, яке б пояснювало не зовнішні, а внутрішні механізми літератури перверсій. Задачею такого терміна повинно бути вивчення взаємозв'язків між тим, як задумана текст і тим, як він написаний. Можемо ми точно сказати, що ображає читача в Берроузі спочатку – сцени сексуальних збочень або їх «розрізка», обривчастий, але знайомих мову, взятий з газет, які читач аудиторія поглинає кожен день? Яким чином повторюються поради по домашній уборці в «Уцелешем» Паланика засипають бдительність читача, переходячи від безбідних рекомендацій по приготуванню домашнього соусу до рекомендації випити води з товченим склом, для зміни тембра голосу? [7]. Тексти письменників, яких прийнято називати контркультурними, не стільки отрицають існуючу «культуру», скільки відштовхуються від неї, доводячи повсякденні побутові явища до крайніх точок, стилістичними методами показуючи незаметний перехід від суспільної норми до аномалії. Це рух спрямоване не «проти», а «вперед», за межу.

Дослідження пограничних і межових явищ входить в поняття трансгресії. В 1990-х роках літературознавці і критики, пов'язані з Йельською школою (якими представниками якої були Жак Дерріда і Поль де Ман), запропонували поняття «трансгресивної літератури» [16]. Яку функцію виконує трансгресія в літературі? Суть визначення, яке дано в The American Heritage Dictionary of the English Language, зводиться до того, що трансгресія толкає літературу за межі прийнятих в даний момент норм і звичаїв [16]. Вона змушує відкрито подивитися на речі, які не прийнято помічати в суспільстві. Аристотель говорив, що мистецтво дає можливість без сорому розглядати на картині мертву собаку, на яку громадянин не дозволив би собі звернути увагу на вулиці. American Heritage настає на тому, що трансгресивна література не викладає урок моралі, а навпаки, відсуває межі допустимого, ламає лінійність оповідання, або вибирає як об'єкт сміху щось неприличне, то, над чим в даному суспільстві заборонено сміятися. Якщо Оруелл створює антиутопію «1984», показуючи, що не можна заходити занадто далеко, Уільям Берроуз описує безумний місто Інтерзони, беручи приклад з Танжера, і вважає, що міста повинні розвиватися саме так, радикально

в наслідок культур [9]. Чак Паланик створює ідею бойцовського клубу як віддушину для офісного працівника. Після виходу книги бойцовські клуби підпольно з'являються в містах США, про що Паланик говорить в інтерв'ю з почуттям людини, якому вдалося змінити оточуючу дійсність [10, с. 543]. Берроуз говорить, що мета письменника – «to make it happen» («заставити події відбуватися») [11, с. 214]. Можливість через текст спілкуватися з читачем, показувати, як багато читачу заборонено, і викликати сумнів, а потрібно ли суспільству стільки заборон, є особливістю трансгресії. Такі тексти – не утопія і не фантастика. Паланик чітко розділяє свої романи на трансгресивні (написані до 2001) року і фантастичні (після 2001) [7]. Він зауважує, що після трагедії 9/11 американська читаюча аудиторія не зможе прийняти роман про співчуття до сектанта, який стає національною зіркою, і вибухає літак з усіма пасажирами, включаючи себе («Уцелеший», 1999 рік). Можливо, сам Паланик не може вийти з власної зони комфорту. В 2002 році в «Колыбельной» Паланик маскує роздуми про смертну кару для вбивці свого батька. Це роман про колыбельну пісню, почувши яку, людина раптово гине. В порівнянні з «Удушьем», «Бойцовським клубом», «Уцелешим» і «Невидимками» ця аллегорія проводиться серед романів Паланика межу між відкритістю трансгресії і метафоричністю фантастики [6].

Щоб зрозуміти, що таке трансгресивна література, слід розглянути історію «трансгресії». Як і контркультура, термін трансгресії з'являється в 1960-х роках, але не в соціо-політичній, а в літературно-філософській середі. Автор терміна письменник і філософ Жорж Батай в роботі «Література і зло» вивчав феномен заборон, від первобитних суспільств до сучасної прози [1]. Трансгресія по Батаю – це крок подолання заборони. Посередством свого друга Александра Кожева Батай наблизився до теорії Гегеля про три ступені розвитку мислі «тезис-антитезис-синтез». Останній елемент, синтез, Гегель також називає зняттям (Aufheben). Батай перетворює ідею зняття в трансгресію, вважає, що нескінченний цикл тезисів і антитезисів можна перервати шляхом порушення заборони. Якщо поняття контркультури діє в межах класичної європейської діалектики pro/contra, трансгресія підводить Батая до нової постструктурної парадигми. На думку Батая, завдання літератури – звільнити слова з області заборони. Таким чином, з історико-літературознавчої позиції основною рисою трансгресивної літератури є робота з заборотою і його подоланням. В «Голом завтраку» Берроуз експліцирує ряд заборонених тем: наркотики, сексуальні збочення, гомосексуалізм, спроби над психікою. По твердженню Олівера Харріса в роботі The Secret of Fascination, «Голом завтраку» подолує заборону і в Берроузі, коли з комфортного для автора стилю переписки з Гінзбергом йому доводиться переписати чорновик «Інтерзони» в самостійне творіння «Голом завтраку», взявши на себе відповідальність за рукопис [11, с. 56].

В «Бойцовському клубі» Паланик будує дію між табу стосунків між оповідачем і Марлою Сингер. Табу веде до того, що в свідомості оповідача з'являється

кает персонаж Тайлера Дёрдена, который не связан запретом [5]. На взаимодействии двух персонажей (по сути дела, одной личности, расколотой запретом) выстроен сюжет. Основанный на соотношении внутреннего и внешнего, «Бойцовский клуб» совпадает с батаевским пониманием трансгрессии как «внутреннего опыта», а не внешней рецепции.

Можно сделать вывод, что, если термин «контркультура» занимается внешней оценкой, рецептивной эстетикой и политическим восприятием литературы, «трансгрессия» работает с идеей запрета в тексте посредством стилистических приёмов (коллаж и разрезка в случае Берроуза, повторение и рефрен – в случае Паланика), а также выражает философию «внутреннего опыта». Несмотря на то, что одни и те же тексты часто называют и контркультурными, и трансгрессивными, эти понятия не совпадают. Трансгрессия, по Жоржу Батаю, лишена политического оттенка оппозиций свой/чужой. **Трансгрессия в литературе (1) исследует запреты, (2) обозначает пределы допустимого высказывания и (3) описывает внутренний опыт человека при столкновении с запретом.**

В перспективе мы планируем использовать ранние тексты У. Берроуза и Ч. Паланика для изучения характеристик трансгрессии, которые были предложены в литературоведческих работах Жюль Делёза («Критика и клиника»), и Жака Деррида («Парергон»). Совместив данные этой и последующих работ, мы придём к общему набору свойств, присущих трансгрессивной литературе, что позволит дать ей точное определение.

Литература:

1. Батай Ж. Литература и зло / Ж. Батай. – Минск : С. лит., 2000. – 351 с.
2. Белград Д. Культура спонтанности / Д. Белград. К : Факт, 2008. – 528 с.
3. Гречуха Л.О. Проблема интертекстуальности у творчості В.С. Берроуза / Л.О. Гречуха // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Житомир, 2004. – Вип. 16. – С. 218 – 221.
4. Игнатов К.Ю. От текста романа к кинотексту : автореф. дис. ... Канд. филол. наук : 05.02.12 / К.Ю. Игнатов. – Москва, 2012. – 20 с.
5. Паланик Ч. Бойцовский клуб / Ч. Паланик. – Москва: АСТ, 2008. – 253 с.
6. Паланик Ч. Колыбельная / Ч. Паланик. – АСТ, 2003. – 286 с.
7. Паланик Ч. Уцелевший / Ч. Паланик. – Москва : АСТ, 2008. – 320 с.
8. Шмитт К. Понятие политического / К. Шмитт. Вопросы социологии. – Москва : 1992. – № 1. – С. 35– 67.
9. Burroughs W.S. Naked Lunch / W.S. Burroughs. – L : Harper, 2005. – 289 p.

10. Folio J. The Body Transgressed in Palahniuk's Choke / J. Folio / Journal of Literature and Art Studies, Vol. 3 No. 9, – 2013. – P. 541 – 646.
11. Harris O. The Secret of Fascination / O. Harris. – SIU Press, 2006. – 304 p.
12. Kurtz S. Culture and Value in 1960s / S. Kurtz. – Stanford: Hoover Press, 1998. – 197 p.
13. Malwitz R. Regeneration through Misuse / R. Malwitz. PMLA, vol. 127, Number 3. – LA, 2012. – P. 526 – 541 (16).
14. Murphy T. Amodern W. Burroughs / T. Murphy. – UC Press, 1997. – 276 p.
15. Roszak T. Making of Counterculture / T. Roszak. – UC Press, 1995. – 310 p.
16. The American Heritage Dictionary / [электронная версия] : режим доступа: <http://www.ahdictionary.com/>
17. Zimmerman N. Counterculture Kaleidoscope / N. Zimmerman. – UM Press, 2008. – 240 p.

Гривіна В. С. Трансгресія і контркультура в американському романі 1960-90-х рр. (В. Берроуз, Ч. Паланік)

Анотація. Автор статті досліджує історію виникнення понять контркультурної та трансгресивної літератури в традиції авангардних письменників США 1960-1990-х років. У статті ми спробуємо з'ясувати різницю між контркультурою і трансгресією, зрозуміти, який із термінів відповідає умовам сучасного літературознавчого дослідження, і чому. Дослідження проведено на матеріалі таких літературних явищ, як Біт покоління, кіберпанк, генерація Ікс, а також, теоретичних працях Ж. Батая і Т. Розака.

Ключові слова: трансгресивна література, контркультура, бітники, покоління Ікс, внутрішній досвід, ліміт.

Grivina V. Transgression versus counterculture in American novel between 1960-1990 s (W.S. Burroughs, Ch. Palahniuk)

Summary. This article studies the origins of two terms, 'counterculture' and 'transgressive literature' based on the avant-garde tradition of American writers, 1960-1990s. We are looking into the difference between counterculture and transgression in order to understand, which of these two terms can be more productive in the literary studies today, and why. Investigation has a literary foundation in Beatniks, writers of cyberpunk and X Generation; for the analysis we'll employ the theories of G. Bataille, T. Roszak.

Key words: transgressive fiction, counterculture, beatniks, X Generation, Inner experience, limit-experience.